

"Razvoj grčke kolonizacije jadranskih otoka Korčula, Visa i Hvara od 6. do 4. stoljeća pr.n.e."

Ptičar, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:137732>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Ivan Ptičar

**Razvoj grčke kolonizacije jadranskih otoka Visa, Hvara i Korčule od 6. do 4.
stoljeća pr.n.e.**

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, stara povijest

Mentor: doc.dr.sc. Zlatko Đukić

Sumentor: dr.sc. Krešimir Bušić

Osijek, 2019.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Ivan Ptičar

**Razvoj grčke kolonizacije jadranskih otoka Visa, Hvara i Korčule
od 6. do 4. stoljeća pr.n.e.**

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Zlatko Đukić

Sumentor: dr.sc. Krešimir Bušić

Osijek, 2019.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

5.7.2019.

IVAN PTIČAR 0009068561
ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

Sažetak i ključne riječi	4
1. Uvod	5
2. Povijesni pregled početka grčke kolonizacije na istočnom Jadranu	7
3. Otok Vis – Issa	11
4. Otok Hvar – Pharos	17
5. Otok Korčula – Korkyra e Melania	22
6. Zaključak	25
Popis literature	26

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Tema pod nazivom "Razvoj grčke kolonizacije jadranskih otoka Visa, Hvara i Korčule od 6. do 4. st.pr.Kr." vrlo je zanimljiva za proučavanja i ostavlja uvijek prostora za dodatna istraživanja. U radu će biti prikazana poglavlja, u prvom redu, ona koja produbljuju historiografske spoznaje i pridonose boljem razumijevanju cjelovite slike grčke kolonizacije istočnoga Jadrana. S početka je cilj približiti ideju o plovidbi te nastanjivanju novih krajeva. Tomu su od vrlo ranih vremena njihova obitavanja na Peloponezu težili upravo njegovi stanovnici. Ta se težnja održala sve do prvih kolonizacija koje su se dogodile širom Sredozemlja i dospjele čak u istočni Jadran. Istočni Jadran kao zanimljivo odredište i naseobina kako za Grke tako i za ostale narode koji su naseljavali njegovu obalu, a najzanimljiviji i za ovaj rad najbitniji otoci s početka kolonizacije u istočnom Jadranu, a to su Vis, Hvar i Korčula. Otok Korčula zbog svoje bogate kulturne baštine iz antičkoga vremena ima i danas kontroverznu povijest svoga naseljavanja. Shodno tomu biti će na nešto drugačiji način u ovom radu predstavljen, jer iako neki dokazi postoje još uvijek nije sigurno jasno kako je, kada i gdje došlo do ideje o nastanku kolonije na otoku Korčuli, dok za sve druge otoke historiografi imaju čvrste dokaze. Upravo će slijedom i prikazom tih dokaza i komparacijom izvora biti u ovom radu prikazana i ranije navedena tema.

Ključne riječi: Grci, kolonizacija, istočni Jadran, Vis, Hvar, Korčula

UVOD

Kada se govori o razvoju grčkih kolonija na hrvatskim otocima, vrlo je važno napomenuti kako upravo riječ razvoj u sebi krije sve ono što je historiografiji važno. Naime, niti jedan proces u povijesti pa tako niti razvoj kolonija, nije jedan jedinstveni događaj koji je uslijedio neposredno nakon nekog "okidača". Sve su to, unazad gledajući, slijedovi događaja vezani "domino efektom" koji su se odveć dugo pripremali kako bi onda konačno u jednom trenutku zabljesnuli na povijesnoj sceni i promijenili daljnji tijek povijesti. Tomu shodno i grčka kolonizacij jadranskih otoka, točnije razvoj kolonizacije i kolonizacijske svijesti tijekom 6., 5., i 4. stoljeća pr. Kr. događaji su za koje uzroke treba tražiti još u 8.st.pr. Kr. u matičnoj im zemlji kada dolazi do velikih raseljavanja domicilnog stanovništva s područja današnje Grčke u razne dijelove starog kontinenta, a u svrhu ostvarenja kolonija i kolonizacije te u svrhu upoznavanja novih krajeva. Pitanja koja si postavljam i na koja će odgovor biti sažet u ovome radu jesu pitanja o načinu kolonizacije, zatim utvrđivanja naseobine te nakraju ekonomskog, političkog i društvenoga života određene kolonije. Stoga će upravo ovaj rad biti detaljan prikaz razvoja grčkih kolonija na jadranskim otocima od 6. do 4. stoljeća pr. Kr., a koji se dogodio kao komplementarni slijed onodobnih težnji stanovnika Peloponeza za osvajanjem i koloniziranjem starog kontinenta. Kako je već rečeno nije ideja o kolonizaciji i upoznavanju obalnih naroda u domicilnog stanovništva, odjednom izrasla i krenula u realizaciju. Ona se godinama unazad pripremala i kao takva se počela odvijati negdje od 8.st.pr.Kr.¹ od kada se u historijografiji prati tako zvana "velika grčka seoba", koju započinju de facto Eubejci². Ona se naime dogodila uslijed raznih kako demografskih tako i logističkih i geografskih prilika, koje su svojim razvitkom u jednom trenutku premašile onodobne mogućnosti Peloponeskog poluotoka u svim pogledima i kao takve, zapravo, bile savršen povod velikoj seobi odnosno kolonizaciji koja je onda stoljećima mijenjala demografsku sliku staroga kontinenta dok u konačnici nije dalekosežnost iste zahvatila i otoke na području današnje Hrvatske i tako zauvijek udarila novi kulturni pečat na otocima Visu, Hvaru i Korčuli. U tom pogledu referiram se na nekoliko izabranih autora u pogledu izbora sekundarne literature na materinjem jeziku, ali i starnih autora, pa sve do izdanja primarnih izvora pisaca antičkog

¹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009.
str.30

² Isto str.51

vremena. Rad je strukturiran kao dijskronijski prikaz historiografskih činjenica vezanih uz kolonizaciju Visa i Hvara, dok će poglavlja o otoku Korčuli na nešto drugačiji način prikazati mnoge opriječne stavove, ali i podudarnosti kada se govori o faktografiji i poznatim činjenicama prilikom opisivanja kolonizatorskih akcija na otoku Korčuli.

Uvidom u navedenu dostupnu primarnu i sekundarnu literaturu možemo primijetiti kako su se već do sada brojni autori zanimali upravo za ova tri otoka, tj. upravo proučavali posebnosti tih grčkih kolonija. Oni su pratili njihov razvoj do dolaska rimske prevlasti, pa smo ih, po našem mišljenju, izabrali kao referentne u pogledu pisanja naše teme. Stoga treba izdvojiti nekoliko autora kao što su: Petar Lisičar s djelom "Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu", Robert Matijašić s djelom "Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana" zatim Grgo Novak s nekoliko svojih publikacija na temu kolonizacije općenito i kolonizacije isključivo Visa i nakraju od autora s naše historijografske scene kao referentne točke izabrao sam i publikacije Marina Zaninovića, Branka Kirigina i Mirjane Sanader. Što se tiče stranih autora referirat ću se na čuveno djelo J.J.Wilkesa "Dalantia", dok ću od modificiranih primarnih izvora koristiti ulomke iz tekstova Strabona i Pseudo-Skilakova Periplususa.

Dakle ovaj će rad biti diferencijalni i dijakronijski prikaz razvoja kolonizacije na jadranskim otocima Visu i Hvaru, dok će kroz sintezu suprotstavljenih stavova i opriječnih mišljenja biti prikazan i današnji otok Korčula koji godinama budi opetovno zanimanje za proučavanjem.

Također bih naglasio da će rad biti koncipiran u prvom redu po nekoj vrsti tematske determinante gdje ću s početka govoriti općenito o kolonizacijskim procesima u povijesti pa preko „Velike grčke seobe“ konačno doći i do kolonizacijskih procesa na otocima jadranskoga mora. Nakon toga slijediti će izdiferencirana poglavlja složena metodičkom strukturom usporedbe izvora koje ću koristiti u radu i tako uz crvenu nit biti prikazana tri današnja hrvatska otoka u onodobnim povijesnim previranjima unutar kolonizacijskih procesa. Dakle uz pregled i komparaciju dosada objavljenih izvora o razvoju kolonija na jadranskim otocima, a koristeći ranije navedene publikacije, kroz rad ću pokušati što zornije približiti i faktografski upotpuniti tematske jedinici koje su u sadržaju prikaze kao poglavlja imenovana po nazivima otoka, a također će riječi biti i o sličnostima procesa na različitim otocima, a o kojima ću pisati paralelno kako se budem osvrtao na izvore. Na samome kraju pokušat ću u što jasnijim crtama faktografski sintetizirati cijeli rad.

POVIJESNI PREGLED POČETKA GRČKE KOLONIZACIJE NA ISTOČNOM JADRANU

Prikazati u prvom poglavlju važnost povijesnih početka grčke kolonizacije na istočnojadranskoj obali smatram neizostavnom primarnom zadaćom, jer tek s razumjevanjem procesa rasprostranjivanja starih stanovnika Peloponeza tj. Atike po onodobnom poznatom svijetu svaki pojedinac moći lakše doći do zaključka odakle ti "ljudi" dolaze baš u Jadranu te kako se kod njih razvijala svijest o plovidbi, rasprostranjivanju i izvan-grčkim vezama. Shodno tomu valja, kako je u uvodu ranije navedeno, razumjeti vremenski okvir u kojem se počinje odvijati velika selidba starih Grka. Iako sam ranije spomenuo da se nedvojbeno u 8.st.pr.Kr. najviše počinje uočavati rasprostranjivanje s kolonizacijskim aspektima³, postoji i cijeli niz desetljeća prije navedenoga stoljeća iz kojih zapravo sežu prvijenci kolonizatorske, odnosno rasprostranjivačke svijesti u stanovnika Peloponeskog poluotoka, koji su se otisnuli na more kako zbog deficita resursa, tako i za proširenjem društvenih odnosa, trgovačkih putvea, ali i vojnih sukoba.

Poslije propasti civilizacija iz brončanoga doba na istoku Sredozemlja, odnosno predkraj 13. st. pr. Kr. Grčku je zahvatila ekonomska kriza.⁴ Životni standard i razina civilizacije su opale ispod razine kakvu je poznavala mikenska civilizacija, točnije, dogodilo se retrogradni proces koji se očitovao u velikom osiromašenju te demografskom padu.

Takovo loše stanje trajalo je gotovo 400 godina, a taj je period u historijografiji nazvan „Mračno doba" ili „Helenski srednji vijek". No unatoč tomu baš tada dolazi do Grčke selidbe preko Egejskoga mora do Male Azije gdje su Grci osnivali svoje gradove.⁵ Kako autorica u daljnjem tekstu, a na koji se referiram, navodi da su to činili potomci iz obitelji Neleida, koji su ujedno bili i posljednji mikenski heroji koji su Jonjan povelili iz Atike. Zbog takove kulture sjećanja u 6. i 5. st. pr. Kr. Atenjani su iz toga izveli tvrdnju koja govori u prilog tomu da su upravo iz Atene kolonizirani svi prostori izvan granica tada poznatih stanovnicima Peloponeza, odnosno sve se svelo na jedan nazivnik a to je da je Atena matica svih kolonija u 6. i 5. st.pr.Kr. ⁶

Zasigurno i to valja naglasiti kako su gradovi na području spomenute Male Azije, točnije u Joniji bili samo emigrantske naseobine, odnosno naselja koja su osnivana u kratkom vremenskom

³ Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004. str.39

⁴ Milićević Bradač, M; *Grčka kolonizacija na Sredozemlju*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 41

⁵ Isto str. 41

⁶ Isto str. 41

periodu i stihijski, a kao takva služila su ljudima za bijeg od bezakonja i neimaštine u matici. Dakle, u tim povijesnim počecima kolonije i kolonizatorski procesi nisu bili u pravom smislu riječi planska naseljavanja kakvima ih je moguće nazivati kada se radi o naseljavanju Visa, Hvara i Korčule.⁷ Nakon toga tamnoga perioda na Peloponezu doalzi negdje oko 9.st.pr.Kr. do povećanja populacije, što logično dovodi i to ekspanzije u smislu kolonizatorskih akcija, a uslijed ranije navedenih razloga za kolonizaciju.

Iz dosada objavljenih publikacija, a s kojima se koristim prilikom izrade ovoga rada, jasno je zaključiti, da neka od prvih isplovljavanja Grka u njima novi svijet nisu isključivo vezana za 8.st.pr.Kr. nego i ranije.⁸

Upravo takve podatke donosi više autora u svojim djelima poput Marine Milićević Bradač koja kaže da još uvijek nije poznat točan odgovor na pitanje zašto su Grci krenuli u kolonizaciju.⁹ Pod čime se podrazumijeva period nakon 9.st.pr.Kr. kada pratimo i razvoje polisa i kolonizaciju, baš u onoj formi u kojoj ju znamo i danas. Također i autor Marin Zaninović u svojem djelu "Ilirski ratovi" ne pronalazi konstruktivna rješenja zbog kojih je moguće došlo do kolonizacije, nego o njoj piše kao o gotovoj činjenici i kaže da "otac povijesti", Herodot, donosi podatke o Fokejcima koji su se među prvima otisnuli u nepoznatome pravcu i otkrili današnje Jadransko more, odnosno Adrijski zaljev.¹⁰ Isti taj Adrijski zaljev, vrlo zanimljivo gledali su kao dio Jonskoga mora.¹¹ Herodot prenosi da su Fokejci kao trgovci markirali i spoznali nove puteve te tako ušli u povijest kao prvaci u otkrivanju Jadranskoga mora i njegovih trgovačkih ruta.¹² Jasno je, po svemu sudeći da su Grci od davnina plovili morima i otkrivali nove krajeve i to još od vremena mikenske kulture, od kada datiraju nalazi trgovačkih kontakata Grka s Jadranom, točnije sjevernim Jadranom i ostatkom sredozemlja.¹³

Dakle, da se sa sigurnošću može govoriti o plovidbi, naseljavanju i raseljavanju matice, to je zasigurno točno i to od najranijih vremena, baš kako je napisano, no da jasnih i konciznih detalja oko razloga same kolonizacije te konstruktivnih rješenja i nema previše. Odgovora vezanih za pitanje razloga grčke kolonizacije i same grčke plovidbe morima ima jednako mnogo kao i gradova

⁷ Milićević Bradač, M; *Grčka kolonizacija na Sredozemlju*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 41

⁸ Isto str. 41

⁹ Isto str. 41

¹⁰ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 61

¹¹ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str.7

¹² Isto str. 7

¹³ Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004. str.39

koje su osnivali od 8.st.pr.Kr. na svakom koraku izvan matice u vrijeme kolonizacijskih procesa.¹⁴ Stoga možemo zaključiti kako je jedan opći odgovor nemoguće dati niti iznijeti cjelovitu sintezu, no moguće je s određenom dozom sigurnosti utvrditi konkretne razloge osnivanja pojedinih gradova izvan matice.¹⁵ O tima povijesnim događajima biti će riječi u daljnjem tekstu i poglavljima koja slijede. Nakon kratkog pregleda mogućih i poznatih teza o kolonizaciji općenito te Grcima kao moreplovcima i prije "službenoga" početka, valja se osvrnuti i na tematiku Grka isključivo u jadranskome moru.

Navedene podatke možemo vrlo koncizno, jasno i jednostavno vidjeti i razumjeti u djelu Grge Novaka *Prošlost Dalmacije – knjiga prva* koji piše: da je od 7. stoljeća pa na dalje apsolutno moguće potvrditi sve sumnje vezane za trgovinu i trgovačke veze između stanovnika Peloponeza, bili oni u matici ili na području čija je matica na Peloponezu, i dalmatinske obale.¹⁶ Vjeruje se da je pomorskim putem i preko Neretve do unutrašnjosti dolazila trgovina oružjem, točnije kacigama i štitnicima za koljena, iako neki smatraju da je to bilo moguće i kopnenim putevima izvesti.¹⁷ Tomu svemu ide u prilog grčka kaciga, koja je pronađena u Ararevoj gromili na mjestu Glasinac. Također kao dokaz ide i jedna grčka vaza, otkopana u Dalmaciji, arhajskoga stila iz 7. st. pr. Kr. te grčke i korinške kacige i koljenice, otkopane u Vičjoj luci, blizu Bobovišća na Braču, a koje datiraju iz 5. st. pr. Kr. Dakle, vjerojatno je već u to vrijeme postojalo manje grčki emporij na ušću Neretve gdje se preuzimala roba pristigla iz grčkih krajeva i utovarivala se ona koja se u zamjenu davala.¹⁸ Također grčko prodiranje u Jadran može potvrditi i rodska kolonija na jugu Italije, Sirakuza, o kojoj podatke donosi Strabon.¹⁹ Slijedom antičkih autora, još jedan autor za kojega u djelu *Ilirski ratovi* Marin Zaninović kaže da koji može biti uzet kao dokaz o penetraciji u Jadran jest i tzv. Pseudo-Skilak sa Periplusom u kojem već u 4.st.pr.Kr. nalazimo detaljan prikaz opisa krajolika.²⁰

Iz dosadašnjeg teksta, lako je za shvatiti i determinirati tijek grčke kolonizacije koju pratimo od mikenskog doba pa preko 8. stoljeća sve do 6 st.pr.Kr. kada Grci konačno i na Jadranu

¹⁴ Milićević Bradač, M; *Grčka kolonizacija na Sredozemlju*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 41

¹⁵ Isto str. 41

¹⁶ Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004. str. 39

"Od 7. stoljeća dalje možemo bez svake sumnje utvrditi trgovinu i trgovačke veze između grčkih zemalja i dalmatinske obale."

¹⁷ Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004. str. 39

¹⁸ Isto str. 40

¹⁹ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 61

²⁰ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 8

počinju osnivati kolonije u punom smislu riječi i tako zauvijek pokreću kotač povijesti Jadranskih otoka u novome smjeru.

OTOK VIS – ISSA (Ἴσσα)

U poglavlju pažnju posvećujemo napose današnjem otoku Visu na kojem se u vrijeme Antike nalazila grčka kolonija koju se naziva Issa (Ἴσσα). Poglavlje će biti konstruirano u više dijelova, gdje će na samome početku biti prikazana lokacija današnjega otoka i lokaliteta na kojima se vrše istraživanja. Zatim, biti će riječi o raznim izvorima i suprotstavljenim mišljenjima historiografa koji (ne)idu u prilog intrigantnoj hipotezi, a ta je, da je i prije 4.st.pr.Kr. na tome otoku postojalo naselje i da je bilo aktivnog života njegovih stanovnika. Nakon toga biti će prikazane sve one nama dostupne spoznaje koje se odnose i vezane su za ključne trenutke utemeljenja i razvoja Isejske naseobine, odnosno od 4.st.pr.Kr. pa na dalje. Riječi će biti kako o naseljavanju, tako i o stanovništvu, političkom ustroju, ekonomiji i duhovnom i svakodnevnom životu. Vrlo je zanimljiva činjenica koja kaže da je za razliku od drugih gradova, Issa jedini grčki grad u kojem su iskopavanja urbaniziranog prostora potpuno moguća.²¹

Današnji otok Vis smješta se u sferu srednjedalmatinskih otoka. Nalazi se najzapadnije od otoka koji ga okružuju i dijele od kopna. Njegov položaj točnije izgleda ovako: od otoka Hvara udaljen je 18km, od kopna, odnosno grada Splita udaljen je 55km ili 35 nautičkih milja, a od susjednog Apeninskog poluotoka udaljen je 125km.²² Položajem je Vis, dakle, vrlo pogodan kako za pristaništa tijekom plovidbi tako i za osnivanje naseobina na njemu. Ono o čemu ću dalje pisati, a smatram kako je upravo to vrlo dobar uvod u samu temu kolonizacije Visa, jest razmatranje tematike naseljavanja i naseljenosti Visa i prije 4.st.pr.Kr.

Mnogo je autora koji kolonizaciju Visa počinju, tako reći, *in medias res*, no vrlo je vežno, po mom mišljenju, utvrditi je li na Visu prije osnivanja grčke kolonije, postojala neka naseobina. Ono što moderna literatura zagovara po pitanju ove temu, jesu upravo suprotstavljeni stavovi. Poneki autori uslijed manjka materijalnih i pisanih izvora i dokaza, vrlo jasno odbacuju ili pak pod veliki upitnik stavljaju činenicu o naseljenosti Visa prije 4.st.pr.Kr.²³ No podosta je dokaza koji bi se mogli uzeti s velikom dozom uvjerljivosti u pogledu prihvaćanja teze o ranom naseljavanju otoka. Upravo u prilog tomu piše i Mirjana Sanader koja s prezentnih arheoloških nalaza utvrđuju činjenicu da su Vis naseljavali i prije no što je ondje nastala sirakuška kolonija. Dokazi za to jesu figurice od

²¹ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 123

²² Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 71

²³ Isto str. 71

terakote u koroplastici nađene u ukopnim jama, a za koje je nedvojbeno utvrđeno da pripadaju vremenu između 450. i 350. godine pr.Kr.²⁴ To je vrijeme klasične grčke umjetnosti. Vrlo je zanimljivo spomenuti i ukopne rituale toga stanovništva iz ranije navedenog razdoblja. Naime radi se inhumaciji s popratnim simbolima, grobnim priložima, a u sklopu rituala ostavljeni su deseci figurica uz tijelo pokojnika. Da bi stvar bila još zanimljivija treba imati u vidu činjenicu da su takovi arheološki nalazi u gotovo apsolutnom obimu nađeni u ženskim grobovima, a u muškima samo ako je u pitanju bilo dijete.²⁵ Dakle, po mome mišljenju, stanovništvo na Issi zasigurno nije bilo tu samo u tranzitu ili zbog trgovinske koristi već se ono tu trajno nastanjivalo, živjelo i razmnožavalo. Tomu shodno vrlo je jasno zaključiti da se vrijeme, u koje su u ranijem tekstu datirane figurice, savršeno poklapa s činjenicom, a istoj stoje i kao potvrda, da je u Issi postojalo helensko naselje u razdoblju od 450.-350. godine pr.Kr.²⁶ Onda govora, o slučajnim moreplovcima ili trgovcima koji su slučajem umrli baš na Visu, ne treba niti biti kako zaključuje Mirjana Sanader.²⁷ Tim tezama ili pak sličnim priklanja se i Branko Kirigin koji razmatra Vis kao važno trgovačko uporište već od 6.st.pr.Kr., a keramiku nađenu ondje datira u 5.st.pr.Kr., dakle ranije od "službenog" osnutka sirakuške kolonije.²⁸ Tezi o ranijoj nastanjenosti se također priključuje i Petar Lisičar, iako vrlo oprezno konstruira ideju o ranijoj naseljenosti kada kaže da su Grci po dolasku morali zateći ondje Ilire²⁹, apsolutno je jasno da smatra da je otok živio u svojevrsnoj interakciji dvaju naroda i njihovih kultura i prije službenog početka sirakuške kolonizacije.³⁰ Za zaključiti je da se mnogi autori priklanjaju tezi o predsirakuškom³¹ naseljavanju otoka Visa. Tomu u prilog idu ranije spomenuti arheološki nalazi i interpretacije povjesnih zbivanja.

Bilo kako bilo, ostaje na historiografiji i arheologiji da se još pozabave tom činjenicom, dok s druge strane apsolutno potvrđuju činjenicu da je na visu u 4.st.pr.Kr. nastala sirakuška kolonija. Počevši s tom povijesno potvrđenom premisom, treba sagledati uvijete nastanka i razmotriti koja bi to točno datacija mogla biti u pitanju. Historijografija danas ne može sa sigurnošću potvrditi

²⁴ Sanader, M; *Issa prije Dionizija Sirakuškog?*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 312

²⁵ Isto str. 313

²⁶ Isto str. 314

²⁷ Isto str. 314 "...onda ne može biti govora samo o pojedinim mornarima ili trgovcima koji su se na otoku slučajno zatekli te su možda tu umrli i bili pokopani. (...) postavljene premissa upućuju na organiziranu prisutnost Grka u Issu."

²⁸ Kirigin Branko 119str. antički grci na tlu hrvatske

²⁹ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 20

³⁰ Isto str. 20

³¹ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 130

dataciju osnivanja sirakuške kolonije na Visu, no može se determinantama i sužavanjem činjenica doći usporednom datacijom do gotovo jasnih godina, 398./7. pr.Kr.

Najveći vremenski okvir naseljavanja bio bi polovinom i krajem 4.st.pr.Kr.³² te za vrijeme vladavine Dionizija Sirakuškog³³. Sužavajući vremenski okvir, a slijedeći navode Roberta Matijašića koji kaže da je Issa osnovana između 392. i 385. odnosno između dva ključna događaja vezanih za te godine, a to su završetaka rata sirakušana i kartažana na Siciliji 392.pr.Kr. i osnutak Fara 385.pr.Kr.³⁴ O točnim godinama u nešto kasnijoj svojoj bibliografiji progovara ponovo s novim dokazim Grga Novak koji tvrdi da je Issa osnovana 398.godine pr.Kr.³⁵, dok je jedini isključivi historijograf što se tiče točne godine prije njega bio antičar Diodor koji je osnutak datirao u 397.godinu pr.Kr.³⁶ Na kraju što se tiče pitanja datacije smatra da je vrlo precizno i s dosta dokazanih činjenica, jedan poveći vremenski period, ipak na kraju sveden na minimalnu diskrepanciju.

Kako to običava učiniti svaki kolonizator tako su i Viški po osnutku najprije podjelili zemlju, zatim fortificirali naseobinu pa krenuli u iskorištavanje dobara koja su im dostupna i tako podižući ekonomiju i prinose polaganim, ali sigurnim eksponencijalnim rastom došli do moćno ekonomsko-politički-društvenog polisa, upravo onakvoga kakvi su bili i u matičnoj im Grčkoj, tj. na obalama Magne Grecie kao kronološki povijesno utvrđenog utemeljitelja isejske prvobitne naseobine.

Issa je osnovana na zapadnoj strani sjevernog zaljeva Visa.³⁷ Upravo je taj položaj zbog svoj martimnih svojstava bio najpogodniji, no i pored toga treba imati na umu da je taj dio zaljeva tijekom cijele zime osunčan i da na njemu postoje dva najveća polja na Visu, to su Zlopolje i Velo polje.³⁸ Nadalje uz more gdje se smjestila Issa postoje i izvori pitke vode što je još jedan od pogodnih razloga koje je Dionizije Sirakuški uvidio prilikom osnivanja kolonije.³⁹ Uza sve to plovni put poznat još od prapovijesti prolazi upravo pored Visa, što je još jedan od dobrih razloga osnutka.⁴⁰ Kada je konačno osnovana Issa, valjalo je podijeliti kako zamlju tako i stanovništvo te razdjeliti političke funkcije, tj. ustrojiti unutarnju strukturu nove zajednice na principima tadašnjeg

³² Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004. str. 42

³³ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str.21

³⁴ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 70

³⁵ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 131

³⁶ Isto str. 131

³⁷ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 119

³⁸ Isto str. 119

³⁹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 70

⁴⁰ Isto str. 70

društvenog uređenja u Sirakuzi. Pored toga trebalo je raditi i na uzgoju dobara zbog logistike i ekonomije, a njegovanjem zemlje i stoke, njegovali su se u privatnom životu stanovnika i kultovi, koji nam onda govore u prilog duhovnoj sferi na otoku. Sa svime time iako brojem stanovnika od njih samo 500 u gradu i 1250⁴¹ ukupno na otoku Issa je površinom najveći starogrčki grad u Jadranu⁴², a sa svojim utvrđenim dijelom od 10 hektara najveće urbano naselje u Dalmaciji.⁴³ Zemlja je u Issi podjeljena klarosom u vjeruje se 15 modula površine oko 450 ha.⁴⁴ Nekoliko je osnovnih namjena te zemlje. Ona je bila dio poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu polisa, a dio je bio hramski, dok je neobrađeno tlo ostalo kao opće dobro za ispašu stoke, no i ono je bilo pravno regulirano i nadgledano.⁴⁵ Kako sam ranije spomenuo Issa je bila utvrđena, dakle imala je fortifikaciju debljine 2,4 metara⁴⁶ do 2,8 metara⁴⁷ Zidine oko Isse tvorile su trapezoidni oblik, čija je šira strana išla uz more, a ukupno je pod zidinama bilo 8,5 hektara (350x250m)⁴⁸. Potrebno je upozoriti kako nakon navedenog podatka ne bi došlo do krivoga mišljenja u pogledu iznošenja različitih pretpostavki između ranije navedenih 10 hektara, kako navodi Kirigin, i sada samo 8,5 hektara, koje navodi Matijašić, treba se osvrnuti na Matijašićev navod koji kaže da je uključujući poluotok Prirovo površina grada odgovara broju od 10 hektara.⁴⁹ Iz navedenoga jasno su vidljivi razmjeri ove sirakuške naseobine. No kako je to bilo podjeljeno stanovništvo unutar tih zidina na planski podijeljenoj zemlji? Prva i osnova podjela je društvena stratifikacijska odrednica, tj. ona je određena kao imovinska podjela stanovnika u tri skupine, točnije Dimane, Hileje i Pamfile⁵⁰ (*Dymanes, Hylleis, Pamphyloi*)⁵¹ koji su zajedno tvorili narodnu skupštinu.⁵² Iz toga se vidi i dorski karakter naseobine i jaka rodovska strukturiranost, što je bilo uobičajeno u svim grčkim dorskim polisima.⁵³ Pored građana u Issi su živjeli i stranci bez prava posjeda i političkih prava te robovi, a vlasništvo nad zemljom po ovom principu vezano je samo za prava građana isejskog

⁴¹ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 120

⁴² Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 122

⁴³ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 120

⁴⁴ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 72

⁴⁵ Isto str. 72

⁴⁶ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 122

⁴⁷ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 120

⁴⁸ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 70

⁴⁹ Isto str. 70

⁵⁰ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁵¹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 72

⁵² Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁵³ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 53

polisa.⁵⁴ Poput građanstva i lokalna upravna tijela isejskog polisa bile su podijeljene i strogo strukturirane po uzoru na grčke i političke funkcije. Krenuvši od isejskog vijeća koje su sačinjavali odabrani predstavnici fila koji su mogli po općem modelu polisa i upravljati istim⁵⁵ pa preko logista, gramateja do stratega, arhonata dolazimo i do hieromnamona.⁵⁶ Hieromnamon je bila najviša funkcija u Issi⁵⁷, no mogao je kao i u grčkoj obnašati funkciju vrhovnog svećenika zaduženog za službene kultove. Ponekad su dobivali i druge upravne zadaće.⁵⁸ Arhonti su u rukama imali svakodnevno vođenje polisa, odnosno izvršnu vlast.⁵⁹

Stratezi su bili vojni zapovjednici, po jedan iz svake file, a njima uz bok su bili logisti, njih pet, zaduženi za nadgledanje upravljanja gradom i pisanje zakona koje donese skupština.⁶⁰ I na kraju funkcija imenom gramatej, čija zadaća nije utvrđena⁶¹, jedino se zna da su birani.⁶² Upravo na ovaj način je kako u svim grčkim polisima tako i u Issi bilo strukturirano društvo i njegovi politički istupnici. No dakako da nije samo geo-društveno-politička podjela ono što je zapamćeno u povijesti Isse. Ona se naime kako mnogi autri navode u svojim publikacijama ponosila i vrhunskim vinom za koje su govorili u ono vrijeme da je najbolje na svijetu.⁶³ Danas se smatra kako se radi o endemskoj vrsti vinove loze koja i danas raste na isključivo Visu, vugava/bugava.⁶⁴ Upravo iz ovoga prelazimo u sljedeću temu iz koje također vidimo razvoj grčke kolonije Isse, a to je ekonomski i trgovački aspekt. Naime Issa je imala razvijene trgovinske veze u svim poznatim pravcima.⁶⁵ Trgovali su najviše vinom i to se da zaključiti iz činjenice koju donosi Kirigini koji govori o podatku o proizvodnji od oko 2 milijuna litara vina godišnje u razdoblju između 4. i 1.st.pr.Kr.⁶⁶ Dakle vino je Isejcima bilo primarni eksportni proizvod. Što se i pored samog podatka zaključuje iz toga što su na keramici koju su izvozili također kao svoj proizvod bili utisnuti oblici čaše i kratera (posude za mješanje vina).⁶⁷ Uz vino se proizvodilo i trgovalo i sa uljem, voće i

⁵⁴ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁵⁵ Isto str. 122

⁵⁶ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 73

⁵⁷ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁵⁸ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 73

⁵⁹ Isto str.73

⁶⁰ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁶¹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 73

⁶² Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 122

⁶³ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 23

⁶⁴ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 121

⁶⁵ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 23

⁶⁶ Kirigin, B; *Issa*, Antički Grci na tlu Hrvatske, Zagreb 2010. str. 121

⁶⁷ Isto str. 121

žitarcama, jer su zbog povoljne klime upravo ova dobra uspjevala u Issi.⁶⁸ Pored toga Isejci su se kao pomorski narod bavili i brodogradnjom od kojih su poznati njihovi ratni brodovi lemboi.⁶⁹ Dakle kao i svakom pomorskom narodu preokupacija je bila društveni i gospodarsko politički razvoj na dnevnoj bazi, no pored toga kao i svi Grci tako su i Isejci imali razvijen duhovni život. Upravo se uz veliku proizvodnju vina veže i Dionizov kult⁷⁰ za koji dokazi mogu biti upravo aversi kovanica⁷¹, dok se štovanje božice Artemide izravno očituje iz arheološkog nalaza. Radi se o brončanoj glavi, rađenoj pod utjecajem Praksitela, koji je bio najčuveniji kipar kasnoga klasičnoga stila.⁷² Dakako da su pored svakodnevnih stvari na kojima su se nalazili, božanstva imala i svoje hramove, no zbog veličine same Isse nije sigurno jesu li baš sva božanstva imala svoj vlastiti hram, dok je za kuće jasno, da je svaka imala kućno svetište.⁷³ Iz svega navedenoga jasno je za zaključiti da je od 4.st.pr.Kr. Issa i Isejci cvali u svakom aspektu i da preslikani grčki stil života stigao i na Jadran odakle je dakako širio svoj utjecaj i dalje po obali, kako mirnim putem tako i ratovanjem, no to nije tema ovoga rada pa u isto neću zalaziti. Issa je dakle po svemu sudeći bila slika i prilika onodobnih grčkih kolonizatora na čelu sa Dionizijem Sirakuškim koji je s maticom u Sirakuzi kolonizirao Vis i tako učinio jedno od najvažnijih antičkih pomorskih uporišta u obliku kolonije s punim pravima i stilom koje joj pripada.

⁶⁸ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 71

⁶⁹ Kirigin, B; *Issa, Antički Grci na tlu Hrvatske*, Zagreb 2010. str. 122

⁷⁰ Isto str. 121

⁷¹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 74

⁷² Kirigin, B; *Issa, Antički Grci na tlu Hrvatske*, Zagreb 2010. str. 121

⁷³ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 74

OTOK HVAR – PHAROS (Φάρος)

Nakon poglavlja o antičkoj Issi u kojem je vidljivo puno podataka i prijepora s raznih historiografskih aspekata, dolazimo do poglavlja o jednoj drugoj grčkoj koloniji na Jadranu, a to je kolonija osnovana na danasšnjem otoku Hvaru. Radi se o Pharosu.

Poglavlje je konstruirano isto kao prethodno, dakle na početku je dan kratak prikaz smještaja otoka unutar srednjodalmatinske skupine otoka kojoj pripada, zatim će govora biti o naseljenju i kolonizaciji. Nakon toga slijede prikazi o ekonomskom, duhovnom, gospodarskom i političkom životu otoka i dio s prikazom povijesno potvrđenih događaja, za razliku od Isse gdje to nisam spominjao, o sukobima s drugim narodima. Zašto baš o sukobima biti će jasno u nešto kasnijem tekstu kada ću pokušati komparacijom više izvora prikazati tu temu i objasniti zašto je ona, za razliku od iste u slučaju Isse, neizostavna. S početka će u dijelu o naseljavanju također komparacijskom metodom izvora biti prikazan proces naseljavanja, te ću kroz navedne izvore pokušati determinirati i svesti teze koju su prilično zamršene, na što veći zajednički nazivnik, kako bi omogućio lakši uvid u tematiku, a da ne raspisujem detaljno sve prijepore, jer za isto nemam prostora u ovom kratkom pregledu razvoja kolonije.

Otok Hvar smjestio se nedaleko otoka Visa, točnije 18km o njega. U njegovoj blizini je i kopno, odnosno grad Split na sjeveru od kojeg ga dijeli oko 30 nautičkih milja ili manje od 50 kilometara, nešto južnije je grad Makarska, a otoci koji ga okružuju s lijeve strane u smjeru sjevera su Šolta i Brač, dok idući desno prema jugu dolazimo do Korčule.⁷⁴ Otok Hvar se za potrebe proučavanja može podijeliti u 4 glavna područja kako naovdi Marin Zaninović. To su područje grada Hvara i okoline, stari grad i polje, Jelsa i okolno područje te područje istočno od Jelse.⁷⁵ Za potrebe ovoga rada fokusirat ću se na područje staroga grada i polja, iako i na drugim područjima postoje antički nalazi, oni neće ući u ovaj obim rada. Dakle zaljučujem da je upravo poput otoka Visa pogodan kako za plovidbu tako i za trajnije usidravanje brodova zbog svoje uvučenosti između otoka njemu s lijeva i desna. Činjenica da je otok Hvar poznat stanovnicima Peloponeza još i prije 4.st.pr.Kr. dokazuje se ostacima bedema⁷⁶ u starome gradu i keramici koja je ondje

⁷⁴ Kirigin, B; *Pharos an archaeological Guide*, Stari grad, 2003. str.6

⁷⁵ Zaninović, M; *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996. str. 10

⁷⁶ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 37

nađena, a koju datiramo u vrijeme 6. i 5.st.pr.Kr. i nije bio poznat samo stanovnicima Peloponeza već su ti nalazi osvjedočili grčko ilirskim trgovačkim vezama iz navedenoga razdoblja.⁷⁷ Dakle za razliku od Isse prijepora oko ranijeg naseljavanja života u slučaju Hvara nema. To će biti vidljivo i u slijedećim odlomcima kada ću govoriti o domicilmon stanovništu koje je tamo obitalava po dolasku Grka.

Što se to dogodilo u 4.st.pr.Kr. tijekom kolonizacije Hvara?

Ono što je jasno jest datacija naseljavanja. Ona kod nekih autora i nije apsolutno datirana u godinu već samo u stoljeće, poput autorice Jasne Jeličić-Radonić koja kaže da je Pharos, utemeljen u 4.st.pr.Kr.⁷⁸ Ona je ujedno jedna od rijetkih koja se ne bavi egzaktnim brojkama. Upravo takova egzaktna brojka, odnosno točna godina naseljenja bila bi godina 385. do 384.pr.Kr.⁷⁹ Zanimljivo je kao činjenicu spomenuti da je autor na kojeg se upravo referiram jedini autor, iz sve bibliografije koju koristim, koji kaže da je Pharos osnovan kao zemljoradnička kolonija.⁸⁰ Naime nigdje dalje se to ne navodi osim dok njega, na izbor ostavljam moguća pitanja u vezi ovoga. Slijedeću malo opširniju usporednu dataciju donosi Marin Zaninović u svojem radu *Od Helena do Hrvata* gdje govori da su Parani poslali svoje ljude u kolonizaciju Pharosa uslijed spartanske hegemonije i uoči završetka Peloponeskoga rata, a s druge strane u vrijeme jačanja Dionizija iz Sirakuze.⁸¹ Nadalje po meni najljepšu dataciju i najpotkrepljeniju dataciju donosi Petar Lisičar u svojem djelu *Crna Korkira i kolonije straih Grka*, gdje se referira na Diodora, antičkog pisca, koji piše: "*Kad je prošlo vrijeme od jedne godine u Ateni je bio arhont Diotref, u Rimu nastupiše konzuli Lukij Valerij i Aul Malij, a kod Elejaca se slavila 99 olimpijada...*"⁸² Ovaj vrlo zanimljivi citat iz primarnoga izvora, usporednom datacijom dolazi do razdoblja osnutka Pharosa kao kolonije na otoku Hvaru u Starome gradu. Upravo su tu 385.-384. jonski Grci s otoka Para u egejskom moru⁸³ utemeljili svoje naselje uz pomoć Dionizija Starijeg.⁸⁴ Razimirajući dataciju nedvojbeno je i bespredmetno polemizirati o nekoj drugoj godini osnutka kolonije, doli ranije nevedenoj. No pitanje koje slijedi

⁷⁷ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 38

⁷⁸ Jeličić-Radonić, J; *Faros-Antički grad*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 239

⁷⁹ Shilardi, D; *Bilješke o Pharosu i kolonijama Anhilae i Pharosu na dalmatinskoj obali*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 180

⁸⁰ Isto str. 180

⁸¹ Zaninović, M; *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996. str. 120

⁸² Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 20

⁸³ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 37

⁸⁴ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 79

je upravo ono oko kojega postoje prijepori i polemike, a to je pitanje zašto je kolonija osnovana uz pomoć Dionizija Starijeg ?

Svi odgovori uz razna tumačenja svode se na jednu stvar koju dobro uočava i koncizno prezentira Mirjana Sander, koja kaže da je Dionizije u tome činu pomoći pri osnutku Pharosa vidio osobnu korist za svoje planove⁸⁵ u smislu ratovanja i širenj utjecaja.

Tim riječima priklanjaju se u krajnjoj liniji svi autori no vrlo je važno promotriti koji bi to bili interesi Dionizija i kako na njih ti drugi autori gledaju. Tako Marin Zaninović u knjizi *Ilirski ratovi* govori o Dionizijevom planu osvajanja Caere, a za što mu je uz savez sa Galima bila potrebna i još jedna sigurna luka prilikom plovidbe.⁸⁶ Nešto manje izravno isto navodi i Robert Matijašić koji kaže da taj tiranin bio od pomoći jer je imao osvajačke težnje, a ovo mu je dobro došlo u vremenu ratova Grka protiv Kartažana i Etruščana.⁸⁷ Dakle za zaključiti je da je, kako bilo, Dionizije dosita potpomogao osnivanje Pharosa 385/4.pr.Kr. iz vlastitih interesa.

Nadalje za temu vrlo je bitno istaknuti i važnost naseljavanja, tj. kako je ono proteklo nakon što su Paranoi dobili pomoć, ali i nakon što im je iz proročišta u Deflima dano zeleno svjetlo za iseljavanje s matičnog otoka.⁸⁸ Jer kada su došli do Hvara bilo je jasno da će upravo za mjesto kolonije odabrati Stari grad jer on uz odlično mjesto za luku ima i dva plodna polja blizu mora,⁸⁹ a također raspolaže i sa izvorima pitke vode u podnožju brijegova.⁹⁰ Sve su te geo-strateške odrednice, bile ključni faktori za odabir mjesta osnivanja kolonije. Po dolasku na teren Grci su susreli, kako su ih oni nazivali, barbare, odnosno domicilno stanovništvo.⁹¹ Uz nagodbu s njima domicilno stanovništvo im je dopustilo da tu žive i stanuju.⁹² No ubrzo nakon toga stanovništvo se pobunilo protiv Grka kada su počeli razdjeljivati zemlju te su ih odlučili napasti⁹³, a Grcima je u pomoć pritekao Dionizije i pomogao slomiti otpor⁹⁴ ubivši više od 5000 barbara i zarobivši njih

⁸⁵ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 37

⁸⁶ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 149

⁸⁷ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 79

⁸⁸ Isto str. 79

⁸⁹ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 37

⁹⁰ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 165

⁹¹ Grci su barbarima nazivali sve skupine ljudi koji nisu govorili grčkim jezikom.

⁹² Isto str. 140

⁹³ Isto str. 140

⁹⁴ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 37

oko 2000.⁹⁵ Upravo je ovaj čin Pharosu donio bliskost i prosperitet uz Dionizija, ali ne samo to, time je on pokazao da će im biti saveznik⁹⁶ i logistička potpora.⁹⁷

Uz ne baš tako lijepu dobrodošlicu, ipak su Grci na kraju, na sebi svojstven način parcelirali zemljište plodnoga polja i tako zauvijek ostavili ondje veliki antički spomenik koji se sastoji od pravilnih mreža zemljišnih čestica (chora) koje su velike 180x900metara⁹⁸.

Nakon dolaska grad je valjalo i utemeljiti te na njemu oformiti život sličan onome u matici. Uz ekonomiju, gospodarstvo, politiku i duhovnu sfer. Pharos je kao i većina gradova u to vrijeme odmah opasan zidinama jer je to bio uvjet za preživljavanje zajednice⁹⁹ Zidine su bile kako im i dolikuje masivne i velike, dimenzija 100x130metara i tako su zatvarale površinu od oko 13000m² u kojoj je po nekim procjenama živjelo 50 obitelji¹⁰⁰ dok neki procjenjuju ukupnu populaciju na 1000 ljudi¹⁰¹. Stanovništvo, kako bilo, u većem ili manjem broju, svakako da je bilo stratifikacijski profilirano te se pored toga bavilo i raznim granama poljoprivrede, trgovine, a aspekt duhovnoga života također je cvjetao. O društvenoj organizaciji Pharosa podrobnije donosi Branko Kirigin u svojem arheološkom vodiču. Kaže da je ustrojem Pharos bio polis.¹⁰²

Kao jedini dokaz tomu prikazuje tako zvanu hvarsku-psefizmu, u kojoj se saznaju podatci o demosu koji je odlučio poslati delegaciju u maticu.¹⁰³ To dakle znaci da je i Pharos, baš kao i Issa u osnovi imao vijeće u kojem su se donosile odluke, no druga tijela nisu poznata.¹⁰⁴ Ono što Kirigin jedini donosi o društvenom ustroju Pharosa je institucija "patria" u kojoj su članovi bili muškarci od navršene 18te godine života, a vjerojatno se između njih birao i arhont. Ipak sve te činjenice Kirigin potencijalno dovodi pod upitnik, jer je kako kaže naseobina toliko mala da nije nužno da je imala sve vrste političkih funkcija kao Issa naprimjer.¹⁰⁵ Pored navedenih funkcija svakako treba spomenuti čuvenog Demetrija Farskog, koji je uporište svoje oblasti ili dynastie imao upravo u Pharosu. Njegova vladavina je trajala otprilike 10 godina, zaključno s porazom u Ilirskom ratu

⁹⁵ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 140

⁹⁶ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 80

⁹⁷ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 141

⁹⁸ Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001. str. 38

⁹⁹ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 80

¹⁰⁰ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str 173.

¹⁰¹ Kirigin, B; *Pharos an archaeological Guide*, Stari grad, 2003. str. 20

¹⁰² Isto str. 20

¹⁰³ Isto str. 26

¹⁰⁴ Isto str. 26

¹⁰⁵ Isto str. 27

219.g.pr.Kr.¹⁰⁶ Kada se već govori o stanovništvu valja reći da je u ono štovalo bogove poput Afrodite i Dioniza. Kao dokaz tomu nameću se dva natpisa koji svjedoče upravo o ova dva božanstva.¹⁰⁷ No naličja bogova često su se nalazila i na novčićima koje su kovali odmah po osnutku kolonije. Dakle novac je bio u sveopćoj uporabi od samoga početka, a u jednom periodu se kovao čak i srebrni novac pa potom brončani, na čijim je aversima nerjetko bio Zeus ili Perzefona ili Demetra i Dioniz.¹⁰⁸

Kada je riječ o gospodarstvu, njegova okosnica bilo je poljodjelstvo u plodnim poljima na njih ukupno 73 na kojima se uzgajala vinova loza, masline, voće i povrtlarske kulture te žitarice. Dakle sve potrebno uzgajali su sami a viškove prodavala i trampili, dok su pored toga svega uzgajali i stoku od koje je preživljavalo stanovništvo.¹⁰⁹Sve u svemu ako ovo poglavlje svedemo samo na razmatranje razvoja kolonizacijskog aspekta, mislim da je pregled napravljen prilično detaljno i pruža najosnovnije podatke, potkrepljene mnoštvom bibliografskih izvora. Tako možemo jasno odrediti godinu, mjesto i način osnivanja naseobine te ukratko reći kako su bili organizirani i mještani, čime su se bavili i kako su živjeli u svakdnevnom životu.

¹⁰⁶ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 174

¹⁰⁷ Zaninović, M; *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996. str. 123

¹⁰⁸ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str. 82

¹⁰⁹ Isto str. 83

OTOK KORČULA – KORKYRA E MELANYA (Κορκυρα Μελανι)

Ovo poglavlje biti će za razliku od ostalih poglavlja prikazano kroz sintezu, koja će prikazati sličnosti, različitih tumačenja različitih autora po pitanju kolonizacije otoka Korčule. Ovom sintezom pokušat ću što više faktografski prikazati kojim to sve činjenicama raspolaže hrvatska historiografija kada je riječ o Korčuli.

Najviše ću se referirati na Petra Lisičara koji je svojom doktorskom disertacijom ponudio popriličan broj tezi i mogućih odgovora na mnoga pitanja, a imajući argumentirano uporište. Pored disertacije Petra Lisičara pozivat ću se na poglavlje o otoku Korčuli iz djela Marina Zaninovića *Ilirski ratovi*, članke iz *Zbornika radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu* dok ću poneke reference preuzeti i komparirati iz knjige Roberta Matijašića. Na kraju poglavlja govorit ću o Lumbardskoj psefizmi i njenom historiografskom značenju te na koji način je ona povezana sa za sada ne razriješenim tezama o postojanju Crne Korkire.

Kada se krene u izučavanje pisanih materijala o najranijem kolonizatorskom djelovanju Grka na istočnom Jadranu, u prvome redu nailazi se otok Korčulu i razmatranja o postojanju kolonija na njemu u vrijeme 6.st.pr.Kr.¹¹⁰ Tom vremenskom periodu priklanja se i Bryon Bass koji se u svom članku poziva na pisane i arheološke izvore i tvrdi da: "*su Korčulu osnovali maloazijski Kniđani, vjerojatno u 6.st.pr.Kr., pa bi to bila i najstarija grčka naseobina na istočnoj obali Jadrana*".¹¹¹ Ovaj autor kao i većina počevši od Petra Lisičara¹¹², Grge Novaka¹¹³ pa sve do Marina Zaninovića i Roberta Matijašića¹¹⁴ u konačnici smatra da je otok Korčula svoju naseobinu dobio oko 6.st.pr.Kr., da su ju osnovali Kniđani, tj da je jonskoga karaktera. Osnovana je vjerojatno zbog pomorsko-logističkih razloga¹¹⁵.

Prijeporima oko datacije utvrđenja kolonije slijedi odmah i utvrđivanje kolonizatorske matice te dokaza koji idu u prilog tomu. Tako se ranije navedni autori opet mogu više ili manje složiti oko činjenice da su Kniđani osnovali koloniju na mjestu današnjega grada Korčule još u 6.st.pr.Kr., dok su mjesto današnje Lumbarde kolonizirali Isejci u 4.st.pr.Kr.¹¹⁶

¹¹⁰ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 98

¹¹¹ Bryon, B; *O aktualnoj grčkoj stvarnosti na Korčuli*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 299

¹¹² Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 77

¹¹³ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 98

¹¹⁴ Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009. str 57.

¹¹⁵ Bryon, B; *O aktualnoj grčkoj stvarnosti na Korčuli*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 300

¹¹⁶ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 112

Poneki autori poput Bryona Bassa suprotnoga su mišljenja. Bass kaže da: "...arheologija ne raspolaže nikakvim konkretnim materijalnim dokazima o smještaju i aktivnosti grada"¹¹⁷

Smatram da, razlika u ta dva naselja je dokaziva činjenicom da jedno naselje osnivaju dorani, na što ukazuje Lumbardska psefizma, a drugo Jonjani, koji su kasnije na Korčuli, nakon gašenja njihova polisa, ostali kao domicilno stanovništvo. Upravo s tim stanovništvom su Isejci stupili u kontakt prilikom ugovaranja raspodjele zemlje na Korčuli. Tim slijedom, smatram da je vrlo vjerojatna mogućnost postojanja kolonije prije isejske na Korčuli.

Također imenovanje otoka Korčule u antičkom izvorniku, kako navode autori nije do kraja poznato, no slažu se da je tvrditi da su u svrhu razlikovanja Krfa (Kerkyra) od Korčule (Korkyra), Korčuli nadjenuli i sufiks u sintagmi –e melanya (crna).¹¹⁸ To je Petar Lisičar u jednom od poglavlja svoje disertacije i objasnio. Kao što sam ranije i napisao, vrlo je važan dokaz i uporište svim tezama ranije navedim, tzv. Lumbardska psefizma.¹¹⁹

Ona, kako navodi Marin Zaninović u knjizi *Ilirski ratovi*, predstavlja dekret u kojem je vidljivo da su Isejci na području današnje Lumbarde, došli osnovati svoju naseobinu. Mario Lombardo tomu u prilog navodi da naselje koje je Issa osnovala nije tipično ratarsko, jer je površina od 3500 metara kvadratnih premala za takvo što.¹²⁰ Zaključuje da se vjerojatno radilo o maloj koloniji u prvom redu sa ciljem nadziranja prometa duž jadranske obale.¹²¹ Mišljenja sam da ovakove teze imaju čvrsto uporište, jer sam i ranije naveo iz kojih je razloga Dionizije pomogao osnovati Issu pa tomu shodno nije iznenađujuće da je od Isejaca kao kolonizatora očekivao kontrolu plovidbe Jadranom.

Nadalje u tekstu Lumbardske psefizme piše da su Isejci morali pregovarati sa starosjediocima koji su se zvali Pyllos i Dazos¹²², a nakon toga razdjelili zemlju na teritoriju na kojemu nema domicilnog stanovništva.¹²³

¹¹⁷ Bryon, B; *O aktualnoj grčkoj stvarnosti na Korčuli*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 299

¹¹⁸ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 51

¹¹⁹ *Pefizma* je naziv za odluke gradskoga vijeća u antici.

Lumbardska psefizma je najstariji pisani spomenik o naseljavanju nekoga prostora u granicama današnje Republike Hrvatske.

¹²⁰ Lombardo, M; *Grci na korkiri melajni: Kolonijalna iskustva i uloga domorodačkog stanovništva*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split 2002. str. 140

¹²¹ Isto str. 140

¹²² Isto str. 140

¹²³ Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005. str. 109

Zaključak koji iz teksta psefizme izvlači Lisičar bio bi da je moguće da je uz koloniju kod današnje Lumbarde, i prije njenog osnutka na Korčuli postojala još jedna kolonija, čiji su stanovnici onda nakon njenoga gašenja ostali na Korčuli i imali ulogu moćnika ondje. To dokazuje etimologijom imena koja potencijalno mogu biti Jonskog odnosno Knidskog porjekla.¹²⁴

Ono što je za zaključiti iz ovoga poglavlja jest to da i danas postoje razna mišljenja i teze različitih povjesničara kada se radi o pitanju knidske kolonije na otoku Korčuli, dok se s druge strane gotovo sigurno zna da su na mjestu današnje Lumbarde Isejci osnovali koloniju, a to potvrđuje i tzv. Lumbaradska psefizma, preko koje onda slijedom logike također većina povjesničara potencijalno zaključuje o postojanju knidske kolonije na mjestu današnjeg grada Korčule.

¹²⁴ Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951. str. 103-109

ZAKLJUČAK

U zaključnome dijelu ovoga rada pokušat ću što preglednije sintetizirati napisane činjenice. Dakle sami počeci kolonizatorske svijesti u stanovnika Peloponeza razvijaju se već za vrijeme mikenske kulture pa sve do 8.st.pr.Kr. kada Grci sve češće isplovljavaju i osnivaju naseobine, dok konačno u 6.st.pr.Kr. jednu takvu naseobinu naprave i u istočnome Jadranu, na Korčuli. Od 6.st.pr.Kr. može se, dakle, pratiti grčka kolonizacija istočnoga Jadrana. Ona se na otocima razvijala sve do kraja 4.st.pr.Kr. kada su osnovane zadnje naseobine. To su Issa i Pharos. Kako je već ranije rečeno Issa je naseobina s maticom u Sirakuzi, a osnovali su je dorani uz pomoć Dioniza Sirakuškoga. Što se tiče Isse nema velikih dilema oko položaja i parcelacije te društveno-političko-ekonomskog života, za razliku od Pharosa. Kolonija Pharos koja se nalazi na otoku Hvaru i danas budi zanimanje za proučavanjem, jer autori raznim tezama potvrđuju različita mjesta na kojima bi mogao Pharos biti utvrđen, iako se većina slaže da je to upravo na mjestu današnjeg Strog Grada, a ne mjesta Hvar. Kao i u Issi po dolasku je stanovništvu podjeljena zemlja za korištenje u skladu s politikom grčkih polisa i matice Para u egejskom moru. Društvo, politika i ekonomija također su razvijene i ustrojene upravo onako kako su to Grci uobičavali u svojim polisima. Na kraju što se tiče otoka Korčule i postojanja knidske kolonije na njemu, do danas je vrlo diskutabilno jesu li na mjestu današnje Korčule Knidani u 6.st.pr.Kr. doista osnovali svoju koloniju koja nije bila dugoga vijeka. Ono što je za otok Korčulu zanimljivo je i rasprava o imenu i potencijalom pogrešnom nazivanju otoka, kada se govori o Korkyri e melanyia. Nadalje, uz prijepore oko osnutka knidske kolonije gotovo nedvojbeno je činjenica da su nekoliko stoljeća kasnije na mjestu današnje Lubarde, Isejci osnovali koloniju. Tomu svjedoči tzv. Lumbardska psefizma.

Dakle razvoj grčke kolonizacije jadranskih otoka u periodu od 6. do 4. st.pr.Kr. vrlo je zanimljiva i zahvalna tema za izučavanje. Pristupom ovoj temi shvatio sam da uz veliki broj važnih dokaza i zaključaka o povijesti otoka Visa, Hvara i Korčula, još uvijek ima mjesta za nova istraživanja i spoznaje, koji bi svojim doprinosom još više rasvijetlile nedoumice u historiografiji s kojima se historiografi i danas susreću kada je riječ o razvoju grčke kolonizacije na Jadranu.

POPIS LITERATURE

1. Novak, G; *Prošlost Dalmacije – knjiga prva*, Split, 2004.
2. Matijašić, R; *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009.
3. Lisičar, P; *Crna korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951.
4. Kirigin, B; *Pharos an archaeological Guide*, Stari grad, 2003.
5. Sanader, M; *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb 2001.
6. Zaninović, M; *Ilirski ratovi*, Zagreb 2005.
7. Zaninović, M; *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996.
8. Skupina autora, *Antički Grci na tlu Hrvatske*, Školska knjiga Zagreb 2009.
9. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, Split 2002.